

Martin Luther och musiken

I Tyskland har Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) firat Lutherdekade sedan år 2008 med ett specialtema varje år www.luther2017.de/de/2017/lutherdekade. Lutherdecenniet kulminerar jubileumsåret 2017. År 2012 var temat Reformation und Musik. På hemsidan sägs det att "musiken var reformationens hjärtslag", och man lyfter givetvis fram "den evangeliska koralen", men påpekar att kyrkomusikens verkan går vida utöver gudstjänstmusiken.

Martin Luther (1483–1546) har fått hederstiteln *den evangeliska psalmsångens fader*. Det betyder att han är banbrytare när det gäller församlingens sång i gudstjänsten. Luthers sånger fördärvade flera själar än hans predikningar, lär hans motståndare ha hävdad. På grund av Luthers diktning började reformationen i själva verket som en "sångrörelse", *Singbewegung*.

För att förstå hur det kommer sig att sången och musiken fick en så betydelsefull ställning i den lutherska reformationen behöver vi få en kort inblick i Luthers inställning till musiken och i hans syn på Guds ord i förhållande till musiken.

Luthers syn på musiken

Luther var mycket mån om all slags musik, inte bara den kyrkliga. Den kortaste sammanfattningen som Luther har gett över sitt förhållande till musiken härstammar från år 1530: "Jag älskar musiken, och svärmarna behagar mig inte, vilka fördömer den." Sedan motiverar han: "Emedan den är Guds och inte människornas gåva, emedan den gör själar glada, emedan den förjagar djävulen, emedan den väcker oskyldig glädje. Under tiden förgås vredesanfällen, begärelserna, högmodet. Jag ger musiken den första platsen efter teologin."

Luther var själv mycket musikalisk. Han kunde spela luta, eventuellt också flöjt. Han var en bra tenorsångare med en vacker röst som han lär ha förstått att behandla väl. Han kallades rent av *Wittenbergische Nachtigall* (näktergalen från Wittenberg)! Det berättas att han gärna med sina gäster och familjemedlemmar sjöng både andliga och världsliga körarrangemang av Heinrich Isaac, Josquin des Prez, Ludwig Senfl och andra samtida kompositörer. Kantorn och kapellmästaren Johann Walter (1496–1570) stod i ett slags särställning genom att han var den kyrkomusiker som Luther närmast samarbetade med. Luther har förstått sig på konstmusik och kunnat komma med stämkritik när man var församlat till sångövning.

Luther upplevde musiken starkt. Den upplevelsen hörde intimt ihop med teologin. Sambandet mellan musiken och evangeliet har enligt Luther sin grund i att båda måste uppfattas med hörseln. Förkunnelsen om Guds underbara gärning i Kristus kallade Luther "hörsel". Tron kommer av hörandet. Att musiken härstammar från samma hörandets område som evangeliet, att den har ett himmelskt ursprung och är en Guds skapelse, samt att den förmedlas till oss på samma sätt som evangeliet, nämligen genom hörandet, det är ett faktum som ständigt förvånade Luther. Men inte nog med detta: med hänsyn till ursprunget är musiken och teologin så nära besläktade, att evangeliet kan komma till människan i musikens gestalt. Det här är orsaken till att Luther gav musiken plats näst efter teologin. Evangeliet och musiken hänvisar enligt Luther alltid till varandra.

För Luther var det en självklarhet att Musica, som Gud har gett människorna som en skapelse-

gåva, både fick och måste ställas i Guds tjänst. Det här gällde såväl den enstämiga sången som figuralsången (sång i stämmor med växlande rytm) och orgelmusiken. Som jag redan tidigare har framhållit gällde Luthers lovsång av musiken denna i dess helhet, inte bara den musik som omedelbart är ställd i Guds tjänst. Å andra sidan räknade Luther med, att om musiken ska få verka fullt ut, där måste Guds ord komma till. För Luther var det självklart att kung David också sjöng när han spelade på harpan.

Luther menade att det musikaliska och konstnärliga kunnandet till och med var något av en grundsten i prästämbetet: "Man skall heller inte förordna ynglingar till predikoämbetet om de inte i skolan har väl tränats och övats i musiken."

Luthers syn på Guds ord förbundet med musiken

Enligt Luther är musiken inte bara grundad i skapelsen, utan också i tron på Jesus Kristus som Ordet. Musiken fyller sin egentliga uppgift först då när den förbinder sig vid Skriftens ord. Det är hjärtpunkten i Luthers musikuppfattning. Luther framhåller att kung David och alla heliga har använt sig av "vers, rim och sånger". Bibelns språk är rytmiskt och musikaliskt format, därför att evangeliets budskap till sitt ursprung står i förbindelse med musiken. Det nya förbundet och den nya sången hör oupplösligt samman. Det här har Luther ständigt betonat. Sjungandet kan också vara ett kännetecken på att tron existerar. Luther säger: "Gud har gjort vårt hjärta och mod glatt genom sin älskade Son, vilken han har utgett för oss till frälsning från synd, död och djävul. Den som tror detta på allvar, han kan inte lämna det, han måste glatt och med lust sjunga och tala därom."

Gud kan predika evangeliet genom musiken. De sånger som har tillkommit genom inspiration av den heliga Anden, de måste med nödvändighet verka tro. Detta var både Luthers och vännens och musikaliska medarbetaren Johann Walters övertygelse. I slutet av år 1523 skrev Luther ett brev till sin vän Georg Spalatin och delgav honom att en ny sångbok hade utkommit "för att Guds Ord genom sången skall förbli bland människorna". I företalet till Johann Walters sångbok 1524 heter det:

”I enlighet därmed har jag också... sammanställt några andliga sånger, det heliga Evangeliet...” Den andliga sången fick bli en bibel för både lärda och olärda.

Hur kan då det *sjungna* ordet ha denna fantastiska verkan? Luther och hans medarbetare märkte att musiken gör människorna mera mottagliga för ordet, så att de kan samla sig. Vidare insåg de, att det som inpräglas genom sång håller bättre. De lade också märke till att barn tycker om att sjunga och att de lär sig stoffet snabbare om det uttrycks i toner. Det inpräglas dessutom djupare. Reformatorerna fäste dessutom uppmärksamhet vid textens och musikens enhet. Johann Walter berömde Luther för hans förmåga att sätta noterna så, att melodin började stämma överens med textens accent. För Luther själv fanns det en ännu viktigare ledstjärna: han ville utlägga och levandegöra Skriftens ord genom musiken. Detta kunde han göra genom att skriva psalmer.

Enligt hymnologen Markus Jenny har Luther skrivit 45 psalmer. I 1943 års psalmbok ingick ännu 24 psalmer, den nu gällande psalmboken från 1986 har 19 Lutherpsalmer (original eller äldre latinska hymner bearbetade av honom) kvar. De är nr 15, 16, 17, 22, 51, 92, 106, 108, 109, 145, 146, 154, 157, 210, 216, 217, 253, 347, 550. Nr 252 som i psalmboken sätter ut Luthers namn med frågetecken är enligt den nyaste forskningen (Sven Ingebrand 1998, Inger Selander 2014) av Olaus Petri. Luther komponerade också melodierna till en del av sina texter. De psalmer som Luther står för helt och hållet i gällande psalmbok, både text och melodi, är följande: 22 *Av himlens höjd*, 51 *Nu får din tjänare i frid*, 154 *Vår Gud är oss en väldig borg* och 157 *Behåll oss Herre, vid ditt ord*.

Luthers berömda sång om Fru Musika, en tacksägelsesång från år 1538 till musiken och till Gud, må avsluta min text som ett exempel på reformatorns verskonst. Den ingår inte bland de 45 psalmer som Markus Jenny räknar upp, även om den ingår i psalmböcker, inte minst i Tyskland. Genom ”Fru Musika” pågår det en dialog mellan lovsången till musiken och lovsången till Gud. Sången är ett exempel på reformatorns teologiska grundtanke. De fyra stroforna är ett litet stycke musikteologi och uttrycker i poetisk form det andliga sjungandets väsen och målsättning. Jag citerar den vetenskapligt granskade text som ingår i *Evangelisches Gesangbuch* nr 319 (1994) och erbjuder ingen översättning eftersom tyskan liknar svenskan mycket. Det blir en nyttig läsövning i reformatorns modersmål!

Frau Musika spricht:

*Die beste Zeit im Jahr ist mein,
da singen alle Vögelein,
Himmel und Erden ist der voll,
viel gut Gesang, der lautet wohl.*

*Voran die liebe Nachtigall
macht alles fröhlich überall
mit ihrem lieblichen Gesang,
des muß sie haben immer Dank.*

*Vielmehr der liebe Herre Gott,
der sie also geschaffen hat,
zu sein ein rechte Sängerin,
der Musika ein Meisterin.*

*Dem singt und springt sie Tag und Nacht,
seins Lobes sie nichts müde macht:
den ehrt und lobt auch mein Gesang
und sagt ihm einen ewigen Dank.*

Referenslitteratur utöver den i texten nämnda:

Sven Ingebrand: *Swenske songer 1536. Vår första bevarade evangeliska psalmbok*. Uppsala universitet. Uppsala 1998.

Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch. Heft 13. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 2007.

Psalmernas väg. Band 1. Kommentarer till text och musik i Den svenska psalmboken. Wessmans. Visby 2014.

Birgitta Sarelin: Martin Luther och ”den himmelska konsten Musica”. Artikel i *Hemåt* 1981.

Sven-Åke Selander & Karl-Johan Hansson (red.): *Luthers psalmer i de nordiska folkens liv*. Arcus. Lund 2008.

Henrik Tobin: *Den underbara harmonin. Aspekter på musikkens teologi*. Verbum. Stockholm 1996.

TEXT: BIRGITTA SARELIN